Проблемите на малцинствата в България

София
2001 г.

Поредица
“Либерална библиотека”
27
март 2001 година

Главен редактор
Самуел Леви

Книжката излиза с любезното съдействие на
фондация “Фридрих Науман”

Съставителството и подготовката на книжката са извършени от
Институт за либерални изследвания
София 1000, бул. “Дондуков” 8,
тел. 980 34 85

Разпространява се безплатно

При препечатването на части или цели статии е задължително назоваването на източника.
Материалите в книжката отразяват мнението и оценките само на автори на статии.

Съдържание

ИНТЕГРАЦИЯТА НА МАЛЦИНСТВАТА - МЕЖДУ ПОЖЕЛАНИЯТА И РЕАЛНОСТТА
Аспарух Панов 5

ЗАЩИТА НА МАЛЦИНСТВАТА И ТЯХНАТА ИНТЕГРАЦИЯ В ГРАЖДАНСКОТО ОБЩЕСТВО
Лютви Местан и Михаил Иванов 8

ЗА КРИТЕРИИТЕ В НОВОТО БЪЛГАРСКО ЗАКОНОДАТЕЛСТВО И ПРОБЛЕМИТЕ НА МАЛЦИНСТВАТА
Пламен Богоев 23

ДА РАЗВИЕМ НАШАТА ОБЩА КУЛТУРА
Атанас Славов 32

ЗА ИСТОРИЯТА И ИСТОРИЦИТЕ И ЗА ОЩЕ НЕЩО ЛИЧНО
Неджат Кехайов 39

ЗА ИНТЕГРАЦИЯ НА МНОЗИНСТВОТО КЪМ МАЛЦИНСТВАТА
Михаил Иванов 42

ИНТЕГРАЦИЯТА НА МАЛЦИНСТВАТА - МЕЖДУ ПОЖЕЛАНИЯТА И РЕАЛНОСТТА

Със семинара, проведен на 25 янури 2001 г. в НДК, поставихме началото на серия от публични предизборни прояви съвместно с ДПС и ЛС под общото название "Либерална програма за България". Целта е да бъдат представени и широко обсъдени управленските възгледи на либералните партии по най-важните въпроси на вътрешната и външната политика в навечерието на предстоящите парламентарни избори.

Неслучайно първата избрана тема бе посветена на правата и интеграцията на националните малцинства в България. От една страна тази тема е приоритетна за либералната политика, а от друга - степента на интеграция на малцинствата в гражданското общество е един от най-важните критерии за редовно членство в Европейския съюз.

За съжаление и днес, повече от десет години след началото на демократичните промени, кризата на толерантността в мултикултурния диалог на малцинствата и мнозинството в демократична България все още не е преодоляна. Универсалните принципи и правните норми на международната общност в областта на човешките права продължават да бъдат само пропагандни фрази за европейска консумация, но без реално съдържание. Все още съществува пропаст между "европейското говорене" на политиците и реалната интеграция на малцинствата в икономическия ни и обществен живот. Ниският професионализъм и пасивността на основните политически си-

ли и държавни институции, които все още робуват на догмите на етнонационализма, както и заиграването им с етническата карта с конюнктюрни политически цели, ни провокираха да публикуваме и разпространим сред по-широк обществен кръг основните материали от проведения семинар.

В семинара взеха участие водещи либерални политици от ДПС и ЛС, народни представители, либерални кметове и общински съветници, представители на неправителствени организации, експерти в областта на човешките права, представители на Главно мюфтийство, на Висшия ислямски институт, университетски преподаватели, историци, писатели, публицисти и журналисти. Както и се очакваше, членовете от СДС и БСП на парламентарната комисия по човешките права и представителите на Националния съвет по етнически и демографски въпроси към Министерския съвет не се отзоваха на отправената покана.

Възловите проблеми на малцинствата и програмните намерения на либералните политически партии бяха представени в двата основни доклада на Лютфи Местан и Михаил Иванов, и на Пламен Богоев. В проведената широка дискусия взеха участие д-р Желю Желев, Ахмед Доган, д-р Константин Тренчев, Атанас Славов, Михаил Неделчев, Кемал Еюп, Ахмед Юсеин, Стефан Хаджитодоров, Здравко Бакалов, Николай Колев-Босия, Неджеб Кехайов, Евгения Иванова, доцент Ибрахим Ялъмов, ректор на Висшия ислямски институт, студенти и др. Семинарът завърши с прожекция на документалния филм на Мария Траянова "За едното име". В рамките на семинара бяха представени и две изключително навременни публикации - българският превод на "Декларация за либералнодемократичните принципи по отношение на етнокултурните и националните малцинства и коренните населения", издание на Института за либерални изследвания и фондация "Фридрих Науман" и сборникът "Права и свободи на лицата, принадлежащи към национални малцинства", издание на Института за изследване на интеграцията, осъществено със съдействието на Парламентарен център по европейско законодателство и фондация "Ресурсен център на НПО в България". Бих желал да благодаря специално на в-к "Култура",

посветил цяла страница на семинара в броя си от 9 февруари с великолепния анализ на Ирина Илиева.

Поради ограничените ни технически възможности не сме в състояние да публикуваме пълния запис на проведения семинар. Предоставяме на вниманието на читателите основните експозета на семинара на Лютви Местан и Михаил Иванов, и на Пламен Богоев. От многобройните изказвания сме избрали тези на Атанас Славов и Неджеб Кехайов поради нестандартните и оригинални идеи, заложени в тях. Всички останали изказвания са на разположение на интересуващите се в офиса на фондация "Фридрих Науман".

Аспарух Панов
ръководител на бюрото на фондация
"Фридрих Науман" в България

ЗАЩИТА НА МАЛЦИНСТВАТА И ТЯХНАТА ИНТЕГРАЦИЯ В ГРАЖДАНСКОТО ОБЩЕСТВО

либерален поглед

Лютви Местан
и Михаил Иванов

В основата на либерализма е заложена защитата на отделното, различното, неповторимото. За либералите равенството означава равни права за всеки да бъде различен и да се развива като различен. Необходимостта от защита на индивидуалното като основна ценност поражда обществен интерес и институционализиране на този интерес.

Смисълът на обществения договор е в установяването на такива и само такива обществени връзки, които осигуряват възможността за благополучно развитие на всеки член на обществото и са подчинени на стремежа към хармония между личното, неповторимото, и онова, което засяга всички. В този контекст институционализацията на колективната идентичност произтича от стремежа да се съхранят и развиват общите характеристики на дадена група от индивиди. На тази основа либерализмът разгръща най-ясната последователна и цялостна концепция за правата на човека, намерила реализация в съвременните международни стандарти в тази област.

През последните години системата за ефективна защита на човешките права получава своето естествено развитие в изграждащата се европейска система за защита на малцинствата.

Рамковата конвенция за защита на националните малцинства на Съвета на Европа и договореностите на Организацията за сигурност и сътрудничество в Европа дават принципната основа, върху която отделните държави следва да осъществяват политиката си в тази област. Важен етап в развитието на съвременните либерални идеи беше приемането през 2000 г. на либералната декларация за правата на малцинствата.

Грижата за съхранение и развитие на малцинствената идентичност е с общоевропейска валидност и значимост. Практически няма държава на Стария континент, която да е еднородна в етническо или религиозно отношение. Това с особена сила важи за разположените на пътя между Изтока и Запада Балкани. Общоевропейският интеграционен модел предполага не глобална унификация, а точно обратното - защитава различието и оттук мултиетничността като ценност.

Процесът на отварянето на европейските граници, включително между балканските страни, води до отпадането на визията за опасния съсед, като антитеза на националната идея, и превръщането му в значимия друг, чрез одобрението на когото реално можем да се включим в европейското ценностно пространство. На тази основа либералната интерпретация на националния идеал и националния интерес придобива ново измерение, с което се преосмисля схващането за нацията от настройка и качествено състояние на етноса към политическа субстанция на гражданското общество, а също така се преформулира разбирането за националната държава като мултиетническа държава с мултиетническа демокрация.

Така актуализирана, националната идея се изчиства от различни конфронтиращи наслоения, а национализмът от етнонационализъм прераства в гражданско-политически национализъм. Последното бе цитат от Ахмед Доган от книгата му "Малцин/ствата и новият световен ред". От такава гледна точка е очевиден императивът за търсенето и постигането на консенсус по основните национални приоритети, между които от първостепенно значение е защитата на малцинствата и гарантирането на добри междуетнически отношения. В аспекта, в който специално ни интересува тук, става дума за консенсус както между различно оцвете-

ните политически сили, така – и това в случая е решаващо – за консенсус между мнозинството и малцинствата. За съжаление в нашата страна това не се разбира.

Широко е разпространен възгледът, че решаването на проблемите на малцинствата обслужва само тях, а не е в интерес на цялото общество. Само така може да се обясни, че през изминалите 11 години на преход нито една от основните политически партии, с изключение на ДПС и либералите, не изработи стратегически осмислена и конкретизирана програма за интеграция на малцинствата в обществото.

Практиката опровергава разбирането, че етническите проблеми ще се решат от само себе си в рамките на общото демократично развитие. В същото време самият демократичен процес не може да се осъществи в своята пълнота и даже може да бъде блокиран и върнат назад, ако не протича в условията на толерантни междуетнически отношения.

Ярка демонстрация на тази теза са кръвопролитните събития в бившата югославска федерация. Босна и Косово са екстремални примери за това, че общественият интерес и държавният суверенитет са застрашени не когато са гарантирани основните човешки права и свободи, включително правата на малцинствата, а когато те са грубо погазени.

В България, независимо от тежкото наследство на възродителния процес, не се стигна до кървав междуетнически сблъсък, а заработи уникален за Балканите и за Европа модел на междуетнически отношения, основаващ се на принципите на гражданското общество и плуралистичната демокрация. Същностна негова характеристика е малцинствените проблеми да се решават по пътя на балансирането между принципа на интеграцията на малцинствата в гражданското общество и принципа на защита на етническата и религиозната им идентичност.

Със своята безусловна ориентация към базовата либерална ценностна система на Европа ДПС се изяви и утвърди като решаващ фактор за етническия мир в страната, като основен и определящ субект на българския етнически модел, без чиято политическа воля този модел не можеше да възникне и да се разви-

ва успешно.

Това е единствената политическа сила у нас, която последователно съчетава отстояването на правата на малцинствата с ориентирането на страната към НАТО и ЕС. Независимо че българският етнически модел е най-ценният капитал на прехода към демокрация, той е изправен пред редица рискове.

На първо място, това е неразбирането на неговата реална същност. Вместо да се осъзнае от българската политическа класа като генериращ стабилност на размирните Балкани, той неедноктатно бе жертван и изкористяван в полза на теснопартийни интереси. Многобройните прояви на патерналистично отношение по схемата "ние даваме, те получават" издават партийнособственически претенции към модела и го лишават от най-важните му характеристики: реципрочност, диалогичност, сътрудничество, субсидиарност в смисъл на споделена отговорност. Етническият мир в страната и добрите междуетнически отношения не са константна даденост, а са изстрадани в един дълъг и сложен процес. Тези отношения следва да получат своето развитие, адекватно на новите политически реалности и предизвикателства.

Правата на малцинствата, поставени в контекста на присъединяването ни към ЕС и НАТО, следва да се възприемат не като функция на добрата воля на едно или друго управляващо мнозинство, а като неизбежен резултат от стриктното прилагане на международните договорености. Това, разбира се, предпоставя отказ от патерналистичния подход, което освен всичко друго означава малцинствата от обект, върху който се осъществява нечия политика, да се превърнат в активен, равнопоставен субект в политическия процес.

От началото на демократичните промени при нито едно управляващо мнозинство това не бе реализирано. БСП по времето на правителството на Жан Виденов провеждаше политика на незачитане на мултиетническия характер на българското общество, политика на нежелание да се признаят специфичните интереси на малцинствата у нас. Не бе направено нищо в подкрепа на тяхната самобитна култура, за провеждане на регионална политика в етнически смесените райони, за решаване на най-

острите проблеми на ромите, провокираха се страхове на етническа основа. С днешна дата европейската легитимност на БСП минава през промяната в отношението й към малцинствата и в този смисъл не могат да не бъдат отбелязани очертаващи се положителни тенденции в политическите послания на формиращата се Нова левица.

Обстоятелството, че ОДС са управляващи в настоящия, вече изтичащ парламентарен мандат, изисква специално внимание към техните отговорности за междуетническите отношения и по-специално за интеграцията на малцинствата във формиращото се гражданско общество.

Резултатите от парламентарните избори през 1997 г. породиха надежди за радикална промяна. Декларираната привързаност към европейските ценности, както и демократичните традиции, на които бяха носители повечето партии, участващи в спечелилата изборите коалиция, бяха в основата на очакването, че ще се създадат условия за дълбока демократизация на обществото, като необходима среда за икономическата реформа, и че този процес ще обхване и междуетническите отношения. Беше съвсем логично СДС и неговите коалиционни съюзници да формулират свои програмни цели и да придадат системен характер на практическите си усилия, като ги насочат към реално решаване на натрупалите се проблеми. За съжаление, това не беше направено.

Дори на закъснялата ратификация на Рамковата конвенция за защита на националните малцинства от широки кръгове в управляващото мнозинство беше погледнато като на цена, която трябва да се плати, като на условие, което трябва да бъде изпълнено, за да ни приемат в Европа, а не като на акт, даващ на България принципната схема, на основата на която да изграждаме нашата национална стратегия за пълноправно интегриране на малцинствата. Липсата на стратегия се отрази крайно неблагоприятно върху изграждането на действени институционални механизми, които да бъдат адекватни на стоящите за решаване проблеми.

Националният съвет по етническите и демографски въпроси към МС е създаден по начин, който да поставя неправител-

ствените организации в подчинено положение на изпълнителната власт, като отговорностите на държавата остават размити. Но дори и в този си вид съветът не функционира. Така например от началото на 2000 г. той не се е събирал нито веднъж. Нито в пълен, нито в намален състав. По този начин на правителствено равнище е блокирана етническата проблематика.

Що се отнася до избирателното назначаване на хора от малцинствата най-вече в средните етажи на властта, ще видим, че то по правило става по начин, познат от тоталитарните времена, при което определящо качество на кандидатите е да бъдат удобни и верни на управляващите, а не професионализмът им. С това се цели подмяната на същинския интеграционен процес – участието на лица, принадлежащи към национални малцинства, в структурите на изпълнителната власт на равнище на взимане на решения и в частност в силовите ведомства е практика, която е непозната у нас. При тези базови предпоставки политиката на управляващите към малцинствата е предопределена на бъде непоследователна и противоречива. В нея се очертават два аспекта: рамковата конвенция, макар и със закъснение от две години след подписа на президента, беше ратифицирана с гласовете на СДС, на някои от партньорите в ОДС и на ДПС, респективно ОНС. След дълги и сложни дебати парламентът прие частично удовлетворителни текстове в Закона за просветата,

Закона за степента на образование, общообразователния минимум и учебния план, а също така в Закона за радиото и телевизията. Анализът обаче показва, че приемането на тези законодателни актове беше плод преди всичко на обективно стеклото се съвпадение на интересите на националните малцинства у нас с интересите на международната общност в контекста на конфликтите в съседна Югославия. Изигра роля и желанието на СДС да се представи в международен план като европейска демократично мислеща по въпросите на малцинствата партия, без това вътрешно да й е присъщо.

В същото време стана ясно, че е налице демократично по форма и недемократично по съдържание политическо поведение. Тази двойственост пролича при почти единодушното гласуване на ратификацията на Рамковата конвенция, от една страна, и

при последвалите спънки по нейното приложение, от друга. По аналогичен начин стоят нещата и със Закона за радиото и телевизията. Текстовете, отнасящи се до предаванията на малцинствените езици, практически не се прилагат. По БНТ се излъчва само едно 10-минутно предаване, включващо преведени от български новини на турски език.

В същото време малцинствата, а и цялото общество, се нуждаят от широкотематични предавания за популяризиране на тяхната култура и начин на живот, от съобщаване на новини от техния обществен живот, свързани с проблеми и събития, които пряко ги засягат. Досега няма нито едно магазинно предаване нито по БНТ, нито по БНР от такъв характер. Нещо повече, направените в тази насока предложения бяха отхвърлени.

Държавата е дистанцирана напълно и от печатните издания на малцинствата на техните езици. Не се подкрепят финансово нито отделни книги, нито периодика. Дори и за деца. С това България прави изключение сред всички бивши социалистически страни, да не говорим за практиката в страните - членки на ЕС.

Като цяло за съхранение и развитие на културната идентичност на малцинствата държавата практически не прави нищо. Само горчиви усмивки могат да предизвикат сумите, които Министерството на културата е отделило за три години и половина в тази област. По този начин фолклорът, театралната дейност, изобразителното изкуство на малцинствата са оставени без подкрепа, като могат да разчитат за своето развитие и изяви единствено на оскъдните общински бюджети и на помощта на неправителствените организации, което ще рече главно на външни спонсори.

В областта на образованието правителството на СДС не прави нищо или почти нищо за изучаването на майчиния език, като част от задължителната програма в училищата. Не се забелязва тенденция за активизиране на работата по подготовка на учители с висше образование и осигуряване на учебния процес с необходимите учебници и учебни помагала. Правителството продължава да не предвижда в своите финансови разчети в областта на образованието средствата, които е необходимо да бъдат инвестирани, за да бъдат задържани в училище и привлечени в

учебния процес огромен брой подлежащи на задължително обучение деца, предимно от ромски произход.

Така днес у нас се продуцират огромен брой неграмотни, което в перспектива има своите застрашителни национални измерения. Вместо да провежда политика на търпимост чрез въвеждането на обучение по религия, което да се основава на принципите и методите на сравнителното религиознание, Министерството на образованието и науката две години след въвеждането на факултативния предмет православно християнство въведе експериментално и факултативно обучение по ислям. Неотдавнашното министерско указание, в което бе направено това, прехвърли финансирането на обучението върху Главно мюфтийство и изиска преподаването задължително да бъде на български. Това очевидно е дискриминационно и влиза в противоречие с Международния пакт за граждански и политически права и с други международни договори и договорености.

Отношението от страна на управляващите към социално-икономическите проблеми на малцинствата също може да се определи като дискриминационно. Не беше направено нищо за провеждане на адекватна, съобразена с пазарните принципи регионална политика в депресивните райони, в преобладаващата част от които живее смесено по своя етнически и религиозен състав население, нито за подкрепа на органите на местното самоуправление в тях. Това безспорно е проява на дискриминация, защото добре се знае, че тежестите на икономическата криза в годините на прехода се разпределиха неравномерно върху различните слоеве от населението, като сред най-пострадалите се оказаха именно хората от малцинствата.

Става дума както за живеещите в полупланинските и планинските райони, така и за мнозинството от ромите. Типичен пример за предназначена за външна консумация политика към малцинствата е липсата в продължение на една година и половина на всякакъв прогрес по отношение на приетата от МС Рамкова програма за равноправно интегриране на ромите в обществото. Тази комплексна програма беше инициирана и превърната в правителствено решение под натиска на ромските организации, които получиха подкрепа от влиятелни международни организации, като

например Съвета на Европа. Досега правителството като цяло и отделните министерства не са направили нищо за намиране съвместно с представителите на ромската общност на конкретни финансово осигурени решения в изпълнение на принципите, заложени в рамковата програма.

Двойните стандарти в политиката на правителството на ОДС ясно проличават при опитите да бъде нарушен балансът между процесите на идентичност и интеграция и да се разменят посоките на причинно-следствените връзки, произтичащи от императива на този баланс. Ярък пример за това може да бъде намерен в представения пред Народното събрание доклад на МС за състоянието на националната сигурност на Р България през 1999 г., където в контекста на Косовската криза се казва: "...Рисковете за България бяха минимални и поради утвърдилия се през последните години етнически модел, поставящ акцент върху сътрудничеството и интеграцията, а не върху самоидентификацията.

Не може да се говори за сътрудничество и интеграция, не може да се говори за етнически мир, ако не се постави акцент и върху самоидентификацията, което означава да се гарантира правото на всеки да бъде различен и да се развива като различен." Текстът на декларацията при приемането на доклада в парламента наистина не повтори грешката, но не я и поправи. Двой-ственият характер в политиката на СДС към малцинствата намира своята политическа изява в неприемането на ДПС като реален, равнопоставен политически партньор от стратегически тип.

Синята партия провокира непрекъснати опити за подмяна в политическото пространство на ДПС с партии сурогати, с което се цели недопускането на малцинствата до участие в реалното управление на страната. Това е причината, поради която преднамерено се отрича ролята на ДПС за успешната реализация на българския етнически модел за запазването на етническия мир в страната.

Като цяло може да се направи изводът, че управляващото мнозинство и неговото правителство не изпълнява своите задължения, произтичащи от Рамковата конвенция за защита на

националните малцинства, според която Р България трябва: "...да приема подходящи мерки за утвърждаването във всички области на икономическия, социалния и културния живот, на пълно и ефективно равенство между лицата, принадлежащи към националните малцинства, както и тези от мнозинството".

Докато СДС прави "политика с малцинствата", ДПС се наложи като либерална партия с трайно присъствие на трета политическа сила в страната, провеждаща във взаимодействие с други либерални формации политиката на самите малцинства, утвърждавайки се по този начин като основен изразител на техните интереси.

Първостепенна цел на тази политика е защитата на малцинствата и тяхната интеграция в гражданското общество и на тази основа утвърждаването на добри междуетнически отношения, като необходимо условие за просперитета на страната и по-специално за успешното участие на България в европейския и евроатлантическия интеграционен процес. Тази цел е национален приоритет, което налага изработването и осъществяването на широк обществен консенсус на национална стратегия за нейното постигане. Принципната основа на такава стратегия се съдържа в Рамковата конвенция за защита на националните малцинства и другите международни договори, договорености и политически декларации в тази област, с които Р България се е задължила.

Водещо значение имат и идеите на либералната декларация за правата на малцинствата. За да може една стратегически ориентирана политика по отношение на малцинствата у нас да получи своята конкретна реализация, е необходимо държавните органи и органите за местно самоуправление да осъществяват програмно осмислени, системни действия, насочени към развитие на законодателството, както и за предприемане на подходящи практически мерки.

В областта на законодателството ДПС и либералните формации трябва да си поставят като своя първостепенна задача НС, ако не в сегашния, то в следващия си състав да ратифицира допълнителен Протокол № 12 към ЕКПЧ и в пряка връзка с този акт

да приеме антидискриминационен закон. Националните малцинства в България, а и цялото общество, са заинтересовани от конкретизирането на законодателните мерки, чрез които да се гарантира стриктното прилагане на принципа на равенство и недискриминация, формулиран в чл. 6 на Конституцията, както и в редица международни договори в областта на правата на човека. Така по-специално ще се постави преграда пред всякакви опити за рецидиви на възродителен процес.

Съществена празнина в българското законодателство поражда отсъствието на съответстващ на съвременните международни стандарти закон за религиозната свобода и религиозното сдружаване. Стана ясно, че сега действащият парламент не е в състояние да се справи с тази задача и тя остава като императив за следващия мандат на НС. Във връзка с постигането на тази цел група депутати от ДПС внесоха в българския парламент проект, който е изготвен въз основа на либералните принципи и съвременните международни стандарти. Провеждането на ефективна политика за защита на малцинствата и тяхната интеграция в гражданското общество изисква изграждането на адекватен институционален механизъм, който да обхваща всички равнища на различните видове власти с ясно очертани отговорности и правомощия и осигурен с необходимите кадрови, финансови и други материални ресурси. Съществен елемент на този механизъм трябва да бъде съответен орган със своя разгърната структура за прилагане на предвиждания нов антидискриминационен закон.

Наред с това ще трябва да се преосмисля статутът и функциите на сега действащите структури. Така например Националният съвет по етнически и демографски въпроси ще трябва да се трансформира в орган на изпълнителната власт с достатъчно висок ранг и капацитет, в който водеща роля да имат самите малцинства и който да отговаря за провеждането на държавната политика в разглежданата област и по-специално за изпълнение на Рамковата конвенция за защита на националните малцинства, както и на съответните други международни ангажименти на нашата страна.

Що се отнася до министерствата и другите ведомства - в тях също трябва да се изградят съответни звена, на които да бъ-

дат предоставени нужните ресурси за решаване на натрупалите се нелеки проблеми. Така например в Министерството на образованието и науката е особено необходимо звено "Малцинствени езици" - с достатъчно висок ранг, тъй като досегашната практика показва, че сложните и обемни задачи не са по силите на единдвама специалисти.

Специално внимание трябва да се обърне и върху определянето на статута на длъжностните лица, отговарящи за малцинствата към областните управи в общините, като ясно бъдат очертани техните отговорности и правомощия, за да не се превръщат те в параван, прикриващ незаинтересованост към решаване на малцинствените проблеми. При формулиране на задачите на звената, отговарящи за малцинствата в системата на държавната и местната власт, трябва да се подчертае тяхното задължение да работят в тясно взаимодействие на равнопоставена основа с неправителствените организации, които проявяват активност в тази област. Не е възможно да се формулира и реализира национална стратегия за равноправна интеграция на малцинствата в обществото, без да се гарантира тяхното ефективно участие в цялата йерархия на властта, в това число в силовите структури - на равнище взимане на решения и особено по проблеми, които пряко ги засягат. Превръщането на малцинствата от обекти в субекти на управлението означава също така и поемане на отговорност от тяхна страна при решаването на общонационалните проблеми.

Развитието на законодателството, създаването на съответен институционален механизъм и включването на малцинствата в управлението не се предлагат самоцелно, а са необходимо условие за постигане на конкретни резултати в следните основни направления:

На първо място, довеждане докрай на процеса на възстановяване на правата, нарушени в резултат на провежданата в продължение на дълги години асимилационна и дискриминационна политика, като възродителния процес е само една екстремална проява на тази политика.

На второ място, възстановяване и създаване на подходящи условия за изразяване, съхранение и развитие на етническата,

културната, езиковата и религиозната самобитност на националните малцинства.

И на трето място, осъществяване на подходящи мерки за повишаване на образователния, културния и социално-икономическия статус на малцинствата с оглед на постигане на пълно и ефективно равенство между тях и мнозинството.

Конкретните мерки, които трябва да се осъществят в тези направления, включват по-специално: възстановяването на насилствено променените имена, в това число и на починалите, да става по административен, а не по съдебен ред, чрез промяна в Закона за гражданската регистрация. Да се внесат необходимите промени в ГРАОН, за да се постигне, без това да бъде свързано със затруднения, еднозначно съответствие при участието в гражданския оборот на лицата, чиито имена са били насилствено преименувани и сега възстановени. Да се гарантират в пълен обем правата, произтичащи от статута им на български граждани, на постоянно пребиваващите в Република Турция. Да завърши възстановяването на собствеността на всички църковни и вакъфски имоти, като по този начин се осигури независимостта на съответните деноминации от държавата.

Като първостепенна задача да се гарантира качественото изучаване на малцинствените езици в задължителното учебно време и като елемент на задължителната учебна програма. Това изисква разработването и осъществяването от МОН на средносрочна програма по-специално за: промяна в нормативната база с оглед 100-процентово обхващане на всички желаещи да изучават своя език, подготовка на висококвалифицирани преподавателски кадри, изготвяне и издаване в необходимия тираж на нови учебници и учебни помагала. Да се гарантира практическата реализация на конституционния принцип за равен достъп до образование.

Това предполага разработването и осъществяването от Министерството на науката и образованието на специална програма, насочена към пълно обхващане на подлежащите на задължително обучение, като специални грижи се положат за ромските деца. Важно място в тази програма трябва да бъде от-

делено на проблема на десегрегацията в образованието. В контекста на евроинтеграцията стават очевидни редица, включително и принципно нови, изисквания към общото образование. Става дума за ефективно и масово изучаване на чужди езици, от които поне един западен, за обучение по съвременни средства за комуникации и тем подобни.

По правило училищата в смесените по своя етнически и религиозен състав региони, както и училищата, в които учат преобладаващ брой роми, са твърде далече от тези изисквания. Липсват компютърни кабинети и на много места даже единични компютри. Малцина са правоспособните учители по западни езици и т.н.

Това води до масова функционална неграмотност, което е проява на дискриминация към младите хора от малцинствата, защото по този начин те остават неконкурентоспособни на пазара на труда. Така задълбочаването на различията в образователния статус между малцинства и мнозинство води до задълбочаване на различията и в социалния статус.

Ето защо са необходими специални мерки за осигуряване на условия, съответстващи на съвременните европейски стандарти в областта на образованието за всички, без разлика в етническа или религиозна принадлежност.

От специални грижи от страна на държавата и органите на местно самоуправление се нуждае и културата на малцинствата. Необходимо е в бюджета на Министерството на културата на отделен ред да бъдат предвидени средства за подпомагане на печатни издания на малцинствени езици, особено на периодичните малцинствени издания, на национални и регионални малцинствени театри и където има потребност от това, на музеи на малцинствата, на читалищна дейност и художествена самодейност, на концерти, фолклорни изяви, изложби, поетични рецитали и др.

Необходима е решителна промяна в политиката на Българското национално радио и на БНТ, които в своите програмни схеми трябва да включват широкотематични предавания, включително и на малцинствени езици, които да отразяват спе-

цифичната малцинствена култура в широкия смисъл на това понятие и нейното взаимодействие с другите култури.

Прелом на държавно равнище е необходим в разбирането за необходимостта от провеждане на регионална политика с която да бъдат подпомогнати т.нар. депресивни райони, в преобладаващата част от които живее смесено по своя етнически и религиозен състав население. Тази политика трябва да се провежда в съответствие с принципите на пазарната икономика, като усилията бъдат насочени към подкрепа на органите на местното самоуправление и се развие съвременна инфраструктура, разбирана в широк смисъл, като по този начин тези региони бъдат направени привлекателни за потенциалните инвеститори.

Специални усилия трябва да се положат и за търсенето на нетривиални решения за трайно увеличаване на трудовата заетост сред ромите, както и за подобряване на комуналните условия, в които те живеят и по-специално за постепенното ликвидиране на гетата.

В заключение ще си позволим да цитираме един пасаж от либералната декларация за правата на малцинствата: “...Правителствата, представляващи мнозинството, следва да проумеят, че лоялността не се постига чрез възможно най-строг контрол над малцинствата, а само чрез предоставяне на възможност да определят сами съдбите си във възможно най-голяма степен. Доверието към хората, което е в основата на либералната демокрация, не следва да се изчерпва там, където хората са различни от тебе по някакъв начин. Само когато това разбиране се възприема като обогатяване, а не като заплаха, различни народи и различни групи ще могат да живеят мирно в рамките на една държава.”

ЗА КРИТЕРИИТЕ В НОВОТО БЪЛГАРСКО ЗАКОНОДАТЕЛСТВО И ПРОБЛЕМИТЕ НА МАЛЦИНСТВАТА

Пламен Богоев

Искам да започна своето изложение, като взема повод от това, което се каза за Рамковата конвенция за националните малцинства. Тя наистина е критерият за създаването на новото българско законодателство и приемането и реализирането на тези мерки, които ще доведат наистина до фактическо равенство на лицата, принадлежащи към малцинства.

Казвам, искам да взема повод, защото на 27 септември изтече едногодишният срок, предвиден от самата конвенция, в който Република България трябваше да представи в депозитара един обстоен доклад за този международен договор, който да съдържа подробен анализ и предложения за всички тези законодателни и фактически мерки, които ще бъдат реализирани поетапно в бъдеще. Такъв доклад, за съжаление, не бе представен, но аз се надявам тази година това да бъде сторено.

Защото то предполага един наистина обстоен анализ, както в областта на законодателството, така и в реализирането и приложението на това законодателство. Това законодателство безспорно трябва да бъде в съответствие с българската Конституция. Тя е основният политически и юридически факт, който признаха и в името на който положиха клетва вече двама президенти, няколко парламента и няколко български правителства. Това е рамката, в която политиците трябва да взи-

мат своите решения.

Искам да спра вашето внимание върху основно две групи въпроси. Или по-скоро, бих казал, върху две конституционни решения. Защото, когато говорим за Конституцията и за нейната промяна, аз мисля, че тя вече е променена. Българската Конституция бе променена, бе развита с решенията на българския Конституционен съд, който единствен имаше и има право да дава задължителни тълкувания по нейните приложения. Със своите решения той я промени безусловно и в юридическия смисъл на думата, развивайки конституционните текстове, разбира се, в различна посока.

Надявам се тази посока да бъде позитивна, или по-скоро преобладаващо позитивна и занапред. Две бяха важните решения в рамките на първия 9-годишен мандат на българския Конституционен съд относно свободата на сдружаване. Днес този въпрос пак става актуален във връзка с предстоящите избори и промените в Избирателния закон. Пак се поставя въпросът какво е това партия на етническа основа, коя партия е такава и дали тя може да съществува, след като има забрана в българската Конституция и по-специално в чл. 11, ал. 4 за съществуване на партии на религиозна и етническа основа. Първото решение бе добре известното решение, което взе Конституционният съд през 1991 г., бих го нарекъл решението за ДПС, което и не бе съвсем решение в юридическия смисъл на думата, защото съдиите се разделиха наполовина в своето мнение дали да допуснат тази партия да участва в изборите, или да я забранят на това именно конституционно основание. Миналата година Конституционният съд постанови второ такова решение, преценявайки този път дейността на една друга партия - ОМО "Илинден - Пирин".

Независимо от това дали ще бъдат тези партии, или други, въпросите остават важни. И това са важните въпроси за свободата на сдружаване. Със своето второ решение - №1 от 2000 г., с което приключи спорът, който бе образуван още в началото на 1999 г., за съжаление съдът не внесе съществен принос в развитието на тези текстове от Конституцията. Той не можа да преодолее нейните несъвършенства и да развие напред това, което бе заложил с решението от 1991 г. А той имаше тази възможност,

възможността наистина да отговори на едни много важни и правни, и обществени въпроси, като по този начин да създаде правната основа и обществената нагласа за един сериозен дебат в обществото за правата на малцинствата въобще.

На първо място, за мен тези важни въпроси бяха що е това партия на етническа и верска основа и след като има забрана в Конституцията, възможно ли е да съществуват такива партии? Безспорно конституционният текст, говорейки за забрана на партиите на етническа и верска основа, има предвид единствено и само да не бъдат използвани верските и етническите различия за постигане на тези политически цели, която една партия си поставя. Всяко друго разбиране идва от противоречие с основния закон. И би било наистина нелепо, защото какво би станало с партиите на мнозинството, т.е. с партиите в които преобладава етноса на мнозинството? Нима и те трябва да бъдат забранени на това именно основание?

Какво става с тези партии, в които преобладават различни други вероизповедания? Било православното, католическото или някое друго. Без никакво съмнение само тази партия, която си поставя за цел да използва верските и етническите различия, за да постигне определени политически цели, бих казал, извън рамките на конституционно установените процедури, наистина застрашава конституционно установения ред. И тя не трябва да съществува. КС пропусна с решение № 1 да обсъди един друг важен въпрос. И това бе въпросът за съдържанието на понятието "нация". Той нямаше как да отговори на въпроса, който бе поставен пред него - дали партията ОМО "Илинден - Пирин" застрашава единството на българската нация, ако не отговореше на въпроса какво означава "нация".

За съжаление, Конституционният съд не само не отговори какво означава "нация", а в своето решение и мотивите към него той въобще не се произнесе по въпроса дали тази партия наистина е застрашила единството на българската нация. Българската Конституция в много от своите текстове подчертава, че в България има различни етноси и съществуват религиозни различия, че има културни различия. Тези текстове са много и аз не искам да отклонявам вниманието ви, изброявайки ги, но ис-

кам да посоча само чл. 37 и чл. 54 от нея. Без съмнение Конституцията е изхождала от факта, че българската нация се състои от граждани, които са различни както в своите вярвания, така и в своята етническа принадлежност, различни и по своя майчин език, различни и в своята култура. И затова единствено възможното определение на понятието "нация", единствено възможното разбиране, което трябва да бъде прието за понятието "нация", е това разбиране, което изхожда от същността на нацията като кръг от граждани на една държава, обединени от една държавност. А не съвкупност от граждани на държавата, които имат еднаква етническа принадлежност или изповядват едно вярване. Както казах вече, този въпрос не бе обсъден. А той можеше да даде един съществен принос не само за правото, а поскоро за обществените нагласи, за политическия дебат тогава, когато се прави и ще се прави това ново законодателство и ще се предприемат и обсъждат тези нови фактически мерки, които ще бъдат в изпълнение на Рамковата конвенция за националните малцинства.

Друг изключително важен въпрос, който бе обсъден по това дело, бе въпросът за това що е политическа дейност на една партия? Какво следва да се разбира под политическата дейност на партията и кога една дейност на политическата партия е насочена против териториалната цялост, единството на нацията или суверенитета на държавата.

На това дело бяха представени много доказателства, за съжаление от едно и също място. И тези доказателства документираха различни изказвания на членове или на лидери на тази партия. Мисля, че няма никакво съмнение, че когато членовете на една партия правят своите политически изказвания, те осъществяват политическа дейност. Това с още по-голяма сила важи тогава, когато се прави от председателя на тази партия. Защото политическото изказване е именно тази форма на политическа агитация, която е равнопоставената, понякога може би по-силната от събранията, митингите или манифестациите, като други форми на политическа изява.

Мисля, че няма никакво съмнение, че политическото слово е част от свободата на изразяване въобще. Защото противно-

то разбиране означава да няма наистина свобода на политическото слово, а не нещо друго. Какво би станало тогава с тези политически партии, които призовават за промяна на Конституцията? Какво би станало тогава с тези политически партии, които не искат промяна на Конституцията? А искат просто тя да бъде обсъдена и усъвършенствана и затова предлагат промени или допълнения в нея.

Какво би станало с партиите на монархистите или с други политически партии, включително и с тези, които са днес на власт и които искат с основание промяната на Конституцията, защото тя се нуждае от такава промяна. Хубаво е, разбира се, че се обсъжда промяната, защото имаше вече една Конституция, която не подлежеше на промяна и това не беше доброто. Затова още един път искам да кажа: политическото слово трябва да бъде разглеждано в контекст и като част на свободното слово. И затова всички мнения, които се различават от мненията на мнозинството и които се изказват от политически лидери, не могат да служат като основания за забрана на една или друга политическа партия, като се твърди, че това е политическа дейност, насочена или нарушаваща Конституцията.

Само тази дейност, която се осъществява от една партия по начин, който не преминава през демократично и законово установените процедури до стигането, до взимането на властта, би трябвало да бъде третирана от всеки съд и от правото като дейност, която е насочена против всички тези цели, които изброих преди малко, и трябва да бъде осъдена като дейност, противоречаща на Конституцията, а партията да бъде забранена.

Политическото слово е политическа дейност, но тя няма този характер, защото иначе няма да има много партии, няма да има различни мнения, няма да бъдем и ние днес тук и да говорим всеки със своето разбиране по всичките тези политически въпроси. Защото и аз в момента говоря все за политически неща.

Казвайки всичко това, искам да обсъдя накратко един друг текст от българската Конституция, все свързан със свободата на сдружаване. Това е текстът на чл. 12, който казва, че "сдруженията на гражданите не могат да си поставят политически цели и да осъществяват политическа дейност". Изхождайки от логика-

та дотук, аз мисля, че политическа цел е едно твърде широко определено понятие. Всичко може да бъде политическа цел. Политическа цел, без съмнение, е и тази фондация, която ръководи г-н Аспарух Панов. Тя все говори за политически неща. Политически могат да бъдат и всички тези сдружения, които набират своите средства чрез дарения, т.е. те си поставят политически цели, когато говорят за правата на детето или когато говорят за или против абортите.

Това са все политически цели. Затова този текст, мисля, винаги трябва да стои на вниманието на тези, които искат да променят Конституцията, за да отпадне тази нелепа забрана, защото тя може да послужи за основание в други дела на Конституционния съд, за други сдружения, които не са политически партии, така че да бъде постановена тяхната забрана. Да, разбира се, когато тези сдружения искат да участват в избори, те задължително трябва да бъдат регистрирани по Закона за политическите партии, да отговарят на всичките негови изисквания, да преминат през всичките проверки и процедури и да участват в демократичните избори.

Това решение на Конституционния съд, както казах вече, наистина бе едно значително връщане назад в сравнение с 1991 г. В началото то събуди много надежди, че и самото забавяне за произнасянето на съда е по-скоро колебанието как по-добре да бъдат огледани нещата, как да се вземе най-точната мярка, как да бъде приложена тя по отношение на Конституцията и дейността на тази партия. За съжаление, това не стана.Аз се надявам, че в бъдещите конституционни решения, в бъдещите състави на КС наистина този въпрос ще бъде преразгледан, защото той е основополагащ, така както е твърде важно правото на свобода на сдружаването за права на малцинствата въобще.

Без съмнение и Рамковата конвенция, и българската Конституция поставят много изисквания по отношение правата на религиозните малцинства. Както бе споменато в предишното изложение пред вас, сега действащият закон е от 1949 г. и той на практика с промените от 50-те години не е изменян и до днес. Ако, разбира се, оставим извън вниманието си решението на Конституционния съд от 1992 г., което бе постановено по искане

на президента Желю Желев, за да се прецени конституционносъобразността на текстовете на Закона за вероизповеданията. Извън тези промени той е непроменен. И в този смисъл той не отговаря на едно основно изискване на Европейската конвенция за основните права и свободи, както и на Международния договор за гражданските и политическите права, и двата в сила за Р България, и двата имащи приоритет пред това вътрешно право, което им противоречи.

А това е, че човек свободно може да избира своето вероизповедание. Тези ограничения, които трябва да наложи държавата, когато има основанията да направи това в интерес на едно демократично общество, както поставя критерия Европейската конвенция, тя може да направи само и единствено относно практикуването на тези вероизповедания, а не относно избора на вероизповеданието.

Българската Конституция наред с това постави едно друго, несъществуващо в международните договори изискване, въз основа на което може да бъде ограничена дейността на тези религиозни организации. И това е изискването, наречено национална сигурност. Нито международният договор за гражданските и политическите права, нито Европейската конвенция за основните права и свободи на човека поставят такова изискване.

Това основание не може да бъде основание за забрана да бъде практикувана една или друга религия. И това не е случайно. Защото не може с практикуването на едно вярване да застрашиш националната сигурност. Тук, разбира се, се поставя друг един твърде важен въпрос, който, мисля, до днес не бе подложен на сериозна дискусия и сериозно обсъждане през всичките повече от 9 години след приемането на българската Конституция. И това бе въпросът за съотношението на конституционните текстове и специално на тези, които се отнасят за правата на човека, с международните договори, по които Република България е страна и има задължението да ги изпълнява.

Самата Конституция, моля да ми позволите да направя това отклонение, за да мога всеобхватно да разясня въпроса и проблема, в своя чл. 5, ал. 4 изрично постановява, че международните договори имат предимство над тези норми от българс-

което вътрешно право, които им противоречат. Без никакво съмнение конституционните текстове са част от вътрешното българско право. И, следователно, те трябва да бъдат подчинени на тези международни норми. За момента във всичките тези парламенти намира по-широк отклик разбирането, че основният закон е израз на държавния суверенитет. И като израз на държавния суверенитет не може конституционните норми да бъдат в противоречие с един международен договор.

На това аз бих казал следното: безспорно е, че Конституцията е израз на държавния суверенитет. Но израз на този държавен суверенитет е и съгласието на същата тази държава да се обвърже със задълженията по един международен договор, да признае тези задължения по процедурата, която Конституцията е въвела за тях. Затова още повече, когато се отнася за правата на човека, международните договори трябва да имат приоритет над нормите на българската Конституция. Не говоря за тези норми, които определят държавното устройство. Не говоря за тези норми, които фиксират как да бъдат ратифицирани и кои са тези международни договори.

Не говоря за това как да се поемат финансови задължения и за ред други въпроси. Говоря само за този кръг от въпроси на българската Конституция, който определя, признава основните права и свободи на човека. В този смисъл мисля, че както текстът на чл. 12, за който говорих преди малко във връзка със свободата на сдружаването, така и текстовете от българската Конституция, които поставят като основание за ограничаване практикуването на едно или друго вярване, наречено национална сигурност, са в противоречие на посочените международни договори. Там такова основание за ограничаване на това право не съществува.

Беше внесен този проект, който спомена г-н Лютви от ДПС и неговите изгледи заедно въобще с изгледите този парламент да приеме нов Закон за вероизповеданията, мисля, не са много големи. Тук в тази зала, ако не се лъжа, преди да бъде обсъден Законът за вероизповеданията, така както той беше внесен от мнозинството в НС, се направи едно широко обсъждане с участието на много неправителствени организации, една от които е

тази, която г-н Коен ръководи и който днес е тук, за да бъдат чути мненията на представителите на религиозните малцинства относно различните варианти на Закона за вероизповеданията. Мисля, че това е единствено верният и правилен път тогава, когато ще се прави ново законодателство за малцинствата: да бъдат чути тези, за които се прави това законодателство.

Затова след много и различни дебати така или иначе се възприе един сумарен проект в парламента на първо четене, който наред с проекта на ДПС ще бъде това, което ще се поднесе в пленарната зала за да бъде обсъдено и прието по-доброто. Да се надяваме, че по-доброто наистина ще бъде прието, за да бъде то в съответствие с международните договори, за които говорих.

И още един път, за да бъде наистина един такъв закон нов, за да бъде нов в смисъл на съответстващ и на Конституцията, и на международното право, той би трябвало да изхожда от няколко критерия. Разбира се, държа да подчертая, че това е моето лично мнение. Първият и единствен нека е този, който ще прави преценката за регистрацията, да бъде съдът, и тойда взема презумпция е независим, той по презумпция наистина стоейки по-горе, изслушва страните и взима своето решение само въз основа на закона.

Хубаво би било наистина критериите, за да бъде ограничено едно или друго вероизповедание, да бъдат тези, които са възприети от международното право. Независимо от това дали българската Конституция се разграничава от тях, или не. Ако тя се разграничава, трябва да бъде приложено международното право.

И нека всеки да има съобразно този закон гарантираната свобода да направи избора на вероизповедание, включително и избора да не избере никое, да остане атеист. Само тогава, когато се практикува това избрано вече вероизповедание, да могат да бъдат правени преценки относно това дали тези практики са конституционно съобразни, респективно съобразни с международните договори.

ДА РАЗВИЕМ НАШАТА ОБЩА КУЛТУРА

Атанас Славов,
писател, културолог,
бивш диседент, живял в САЩ

Аз отдавна имам отношение към проблемите, които се обсъждат тук. Не от гледна точка на онова, което пише г-н Доган в своя предговор към декларацията, която бе представена тук, не на онзи етап, в който етнически групи или малцинства се чувстват потиснати и искат да имат своите права, а от гледна точка на онова, което днес е реалното положение и ще бъде реалността на утрешния ден.

Аз съм учен, изследвал съм си корените и не съм намерил друго, освен малко татарска кръв в рода си, но се чувствам българин и като член на “господстващата” етническа група аз с пълно съзнание осъзнавам необходимостта от изграждането на една надетническа нация в България.

И затуй се чувствам застрашен и моите деца чувствам, че са застрашени в една нация, която се разпада, в една нация, в която утре етническата група, на която аз принадлежа, все повече и повече ще губи многочисленост и все повече и повече ще губи стабилност поради мъглявините в главата ни, относно собствената ни история и собственото ни място в културата на света. Тя ще става все повече нефункционална, както е доказала от времето на своето германско подчинение, след туй руско подчи-

нение и т.н. до ден-днешен, комунистическо и прочие и прочие.

Нацията непрекъснато се разпада, защото няма свои идеологически и национални именно ценности. Българите не знаят кои са стабилизиращите елементи на техния държавен живот.

Ние трябва да изградим една ясна концепция за нашата националност, в която, както тук стана ясно, и цигани, и турци, и българи, и останалите 2-3 хиляди татари, които всъщност са 70 000, но са забравили кои са, и т.н., евреи, арменци и пр. да можем да изградим нещо заедно. По което да имаме една и съща идея как да стабилизираме своя живот и как да намерим ориентира към своето бъдеще, което ще носи стабилитет за нашите деца. Сега, така както виждам тези неща - гради се една сграда, забележете как... А първи закон е боклуците и в една сграда се метат отгоре надолу, а не отдолу нагоре.

И, второ - трябва да се строи отдолу нагоре, а не отгоре надолу. Сградата, която ние градим, е метафора, която чувствам за необходима, за да бъде кратко изложението ми. Ние сега основата не я градим, тя не е доизградена, не е ясна, но ние градим покривната конструкция, за да закачим по-скоро байрака, че сградата е свършена. И да сложим ризите на кръста и да почнем да играем. Още 2-3 тона керемиди като сложим отгоре и цялото нещо ще рухне.

И сега ще поясня защо.

Г-н Доган много хубаво казва. Той има едно-две изречения, където той не смее да го назове, но предупреждава за механизмите на световното явление глобализация. В него има едно господстващо нещо - управляващите и силни нации, напр. американската нация има чувството, че знае накъде отива, смята, че с протестантското си образование трябва да прояви толерантност към по-низшестоящи етнически групи, да им даде възможност да се развият до съвършеното състояние на онези силни нации, които ще влязат като ръководители на глобализацията.

Това е една карикатурна и погрешна картина.

Защото в тази наивна, макар и сладка, картина хората, които командват световните събития и световната динамика на развитие на обществата, живеят с илюзорни неща. Те смятат, че всички от тях са по-прости и по-бедни, смятат че всички по един

път трябва да навлязат в едно голямо световно братство. Така жестоко, както беше комунистическото братство, през което минахме.

Но аз ще умра скоро, вие ще му сърбате попарата.

Това означава, че в България глупави и лоши хора не разбират, че циганите, турците са по-бедни, обаче те трябва да ги приемат и да им дадат да развият своята култура, своите етнически ценности и така да образуват едно общество, което да е отворено за инвестиции и за капитали срещу евтин труд и т.н.

Не е такава картината!

Първо, нашата култура, говоря на България и жителите на България, е доказала вече своята жизненост в 20-30-те години на нашия век, още повече по времето на Източна Румелия. Трагедията на нашата нация е, че в областта на образованието нито цигани, нито турци, нито български евреи знаят своята история.

В тая зала преди 7-8 години имаше едно заседание за учебниците по литература и аз казах няколко думи и тук беше като че ли е спряло въртенето на Земята. Всички тези хора, които с публикации в областта на литературната история и на българската история получават професорски титли замръзнаха, защото те са подготвени учени и знаят как да лъжат и как да забъркват главите на хората. Сега, идват средства, идват фондации. Идват средства, за да се направят много неща - ето тая конференция например.

Тези пари идват от Запад, от елементи, които са вече глобализирани, от чиновници, те дават средства и изграждат фондации, институции и звена, които се борят, защото те си въобразяват някои неща, които аз казах - не са верни.А ние сме тези, които трябва да видим какво да се направи, за да излезе тая нация, да се събере и да върви по ясен път напред.

Ние много добре знаем, живели сме заедно. Аз съм живял в град, в турската махала. И знам как сме живели. И казвам това не от сантименталност, а от гледна точка на бъдещето. Казват българите, българските националисти са лоши и сега ние трябва да помогнем на турците и циганите да станат независими. Добре, т.е. всички усилия и от това, което чух, всички усилия да

кажем на ДПС и на 20-те цигански партии, които ние имаме в Сливен само, са насочени към това те да издават вестници, да издават списания, да водят своята пропаганда, да обединяват своите избиратели, за да се консолидират в една хубава политическа партия. Но тези политически партии нямат ясен фокус накъде отиват. Те имат само съзнанието и нуждата да заемат политическо пространство, но нямат идеологията, задължителна за една политическа партия.

Сега ще дам един пример, става дума трябва да се променят учебниците по история и литература. Никой не мисли по това как трябва да се променят. Казва се - понеже дават пари от Запада да се даде правото на изучаване на родния език в Министерството на образованието, т.е. данъкоплатците да плащат да се учи родния език в училищата. Това трябва наистина да става. При това - безусловно.

Добре обаче какво пречи татарски език да се учи? Няма да се учи, защото са малко татарите. Няма да се подкрепи това - знаете ли защо? Защото има малко гласоподаватели и не може да ги привлечеш с това.

Същевременно се казва примерно в Министерство на образованието, че министерството ще прави циганска азбука. Ами ние не можем по имейла да говорим на български даже още. Каква азбука ще се направим?

Какви знаци ще влязат?

Нашата азбука, българската, е хаотична. Всеки има право да събере обществени хора, да събира спомоществователи, да изграждат джамии и каквото искат да направят, да учат, учебници и т.н., и т.н.

Но има по-важни неща.

Ние поставяме, да кажем турското малцинство или циганското малцинство, в позицията и го обучаваме на това да се бори политически срещу асимилационната политика на разни български националисти. Но същевременно това е едно стимулиране на антибългарските националисти, антиетническите нацисти, но то не е механизъм за изграждането на едно бъдеще, където етническите групировки ще имат една обща цел. С други думи,

важно е друго.

Да намерим как турци и българи са живели заедно, какъв е техният принос в световната история, световната култура, цигани и българи - в световната музика, в световната архитектура, турската архитектура. Тя не е турска архитектура, тя е на цялото Средиземноморие, Близкия изток и т.н. Нашата архитектура, която наричаме народна, е османска архитектура. Дълбоки сачаци, височина на стаята, които Курвоазие успя да изобрети, че трябва да са 2,43 високи чак в началото на XX век. А нашите къщи са такива от XVII век.

Сега ние това не го пропагандираме. Ние това го хвърляме на боклука. Ние това не го ценим, строим нови - пристигат пари и цар Киро построява един силоз от стъкло в центъра на Пловдив, т.е. някаква карикатура на американска архитектура, която е един пълен боклук. С тези джамлъци, като влезеш вътре да работиш, ще умреш. А ако й сложиш 10 сачака, както старите пловдивски къщи, ще си пиеш само кафенцето и ще си работиш.

Но искам да ви кажа: говоря насмешливо, но ние продължаваме с един чудовищен кич, балкантуристки, и в политически смисъл. Ние не мислим за нашата обща култура, за нашето общо наследство, за нашата обща мъдрост, за изживените ни успехи: циганска музика, циганската музика отново. Циганските в Унгария свирят унгарски чардаши, в Русия - руски романси, в Сърбия - кафански песни с малко чалга.

Нашите цигани са единствените, които пеят и свирят оригиналните неравноделни тактове на музика, която ще чуете днес в Северна Индия, девет шестнайсти и т.н. и т.н. Хората от целия свят - ето вижте Слави (има предвид Слави Трифонов - б.р.), слушат тази музика. Какви са тези работи? Хората полудяват, като я слушат. Ние я унищожаваме. Цялата наша култура е срещу чалгата. Искат да се унищожи. Идват хората от Америка, туризъм. Къде е нашият таратор, къде е имам-баялдъта, ами няма ги. Има разни стекове свински. Това е...

Смешно е, но аз съм много емоционален и не са ми подредени мислите.

Изграждат се новите държави на Запад, там се подвизават прочутите разбойници, цигани, много прочути, описани от Шилер,

описани от Гьоте и т.н. и по същото време в България, т.е. в нашите земи съществува същото нещо. Съществуват Осман Пазвантоглу, съществуват всичките други Дели Кадаи и т.н., всичките процеси ги има и в тези граници между тези държави съществуват героите, историческите фигури, които са герои на нашия, не баладите на XIX век, а нашия исторически етнос. И какво да ви кажа. Да ви ги изреждам ли: хайдут Сидер, Мануш войвода - Мануш войвода какъв е? Какво значи Мануш? Това е циганин. Някой за това пише ли - не! В момента издателство "Отечество" какво беше, превежда книгата на Фрейзър, която е изцяло евроцентрична. Те изобщо не знаят - ние не влизаме в световния контекст. Нашите цигани не знаят своята история. Нищо не знаят. Знаят, че са били боклуци. И сега им викат: вие, роми, ще ви дадем пари да издавате списание, какво беше, "Житан". С "българското" име "Житан".

Циганският оркестър от Сливен "Карандила" обиколи целия свят. От Сицилия идва, свири на моя рожден ден и моите приятели казват: Отде ги намери тия хора? Как отде ги намерих, те са родени в Сливен. 12 души, които са разтресли света, които печелят в Италия, в Германия, които печелят международни награди. За нас те не съществуват. Ние ругаем, псуваме циганската чалга. Ние искаме да се освободим от нея. Ние надуваме с помпички Лили Иванова, за да е още млада. Разбирате ли?

Завършвам. Казвам му на шефа на оркестъра Ангел. Вие, ромите... Бе какви роми бе, ние сме цигани. Само че свирим като богове. Роми - сега ако кажеш "ти си ром", ще ти дадат пари, а те са цигани, ченгене. На гръцки, разбира се, цингани, щото господине това куце ваше ли е, така че *ч*-то става *ц*. Какво има лошо тука в тая дума? Обаче роми, защото има групи цигански, които се наричат роми. Ама наште се наричат цигани.

Както и да е. Не знаят своята история, не знаят своята история в контекста на българската история, не знаят къде българи и турци са изградили обществени организации, стопански организации, българските гилдии и начина, по който са работели заедно, архитектура, вътрешна архитектура, медни съдове и т.н. Тук са неща, които са българо-турски, които ги няма в Персия,

няма ги в Сирия и т.н. Развити са много съвместни неща.

Всичко това аз съм го изследвал, и ми е чудовищно, че сега отново ние деформираме нещата. Ние свиваме нещо, ние стимулираме нещо, което е против националистите, а в туй време националистите се мъчат как това нещо да го използват, да го гънат в едни политически партии. Добре, утре взехме властта. Езика ли ще развиваме, или ще развиваме нашата обща култура, кажете ми?

Аз ви казвам: да развием нашата обща култура.

ЗА ИСТОРИЯТА И ИСТОРИЦИТЕ И ЗА ОЩЕ НЕЩО ЛИЧНО

Неджат Кехайов,
председател на Общински съвет,
община Велинград

Нямах намерение да се изказвам, но присъствието тук в тази зала ме подтикна. Искам да кажа и няколко думи за една друга група - мюсюлманите в Родопския край, т.нар. помаци. Аз съм един от тези представители и смятам, че е редно да поговорим малко и за тях, макар и в рамките на 2-3 минути. Изграждането на гражданското общество ще премине през формирането на гражданското съзнание. Това ви говоря като педагог, тъй като децата, нашето подрастващо поколение, ще бъде поколението, което трябва да изживее тези исторически аномалии, тези исторически парадокси.

Най-важното е как ще ги възпитаме още от първите години, от училищната скамейка. И ето защо пак поставяме въпроса за учебниците. Това как се пише историята на България, кой как я експлоатира, кой как сяда върху нея и говори от нейното име така, както му е угодно. А историята е една. Трябва да се каже истината. Ако трябва, нашите ученици да четат и по 2-3 истории от различни източници. Ако трябва да четат какво пишат и нашите съседи за нашата история. Те трябва да умеят да сравняват и да открият къде е истината. Така че не един учебник да решава коя ще бъде историята на България. В този контекст искам да кажа следното: учебникът по история за XI клас, по който се преподава в момента, една твърде дебела история, се среща кратко

описание и на нашата група. За съжаление, изключително обидна. Аз се срамувам от тази история. Защо така е представена и защото моят син утре, неговите съученици в класа ще кажат - ето виж, кой си ти. Явно е, че трябва да мислим върху тези рани, които отваряме още от училищната скамейка. Нямам думи да кажа какви неща са записани там. Моля да направите справка в учебника. Аз по памет не мога и не искам да цитирам.

По този начин се изгражда един обобщен образ на турчина, на помака, един обобщен образ на циганина, да кажем. Всичко това влияе отрицателно върху нашите усилия да изграждаме гражданското общество. Крайно време е, мисля, да залегне в програмата пренаписването на историята, да се преогледат тези неща, когато се издават тези учебници, нека те да се изчистят. Явно, че е имало турско робство. Никой не може да го отрече. Имало е и такива неща, разбира се. Имало е присъствие. В учебника какво пише - турското робство. Така ги учим нашите деца, така и аз говоря.

Искам да разкажа и нещо друго, в малко по-съвременно историческо време. За червеят, който прояжда все още младата демокрация, която се опитва да проходи. Преди 4 години, станаха 5 вече, имах щастието и нещастието да се явя на един конкурс за директор. Говоря ви за прокламираното участие на малцинствата в управлението Какво се получи: два пъти аз се явявам на този конкурс и два пъти, първият път го спечелих, честно, почтено, докато проф. Илчо Димитров каза, че Неджат не може да бъде директор на училище. Защото си е сменил името. Защото в документа ми през 1982 г. е записано Николай, а в паспорта ми сега пише друго. Нямаше друго основание да отмени конкурса. Явих се втори път, за да докажа себе си. Всичко вече беше преобразено.

Питам аз какво ще бъде нашето участие в управлението? Нима трябва пак да бъдем долу в калта? Когато става въпрос за интеграцията на малцинствата, когато трябва да изграждаме гражданските общества, много ви моля, трябва да бъдем единодушни. Трябва да бъдем равнопоставени. Затуй се борим. И затуй така се вдъхнових да се изкажа.

Искам да кажа и няколко думи относно толерантността. Кой попита нашето население във Велинградска община съглас-

но ли е то с тази наркокомуна, която се създаде. Лично аз съм убеден, че нея трябва да я има, че може би и там й е мястото. Трябва да я има. Нямам нищо против тези хора и лично аз полагам големи усилия да убедя хората, че това трябва да съществува там. Разбирате ли? Но изпитвам на гърба си огромната тежест като председател на този общински съвет - хората ми искат обяснения. Питат ме: кой разреши, кой ни пита нас, кой ни наложи тези съседи. Ето това искат да знаят хората. Те са хора уплашени. Хора, които не знаят какво да предприемат. Идват при мен за съвет, а аз какво да отговоря? Ами така е решено. Тази земя не е общинска. Тя е частна собственост и т.н. Затова искам да поставя и такава скоба. Нека да се помисли върху Закона за допитване до народа (*има предвид закона за референдума - б.р.*). Когато се решават такива изключително важни социални проблеми, хората трябва да се питат. На тях не им е безразлично с какви комшии ще трябва да живеят.

И въобще - как ще живеят.

ЗА ИНТЕГРАЦИЯ НА МНОЗИНСТВОТО КЪМ МАЛЦИНСТВАТА

заключително изказване на семинара

Михаил Иванов

Много от нас говорим за интеграция на малцинствата, а аз мисля, че интеграцията трябва да бъде взаимна, т.е. трябва да се говори за интеграция на мнозинството към малцинствата. Гледали сме на задачата, която трябваше да изпълним, като на политическа задача. Не като на експертна. Разбира се, старали сме се да вложим максималното от себе си в експертно отношение, но имахме предвид, че идваме на политически семинар, който ще обслужва политиката.

Става дума за това да се формулират, да допринесем ако може да се формулират стратегически цели, принципна рамка, също така да се формулират цели на едно бъдещо управление при участие в управлението и основата на това и като функция от това на едно предизборно поведение. На базата и на анализ на другите основни политически субекти. Аз благодаря на г-н Доган затова защото се бях записал да развия възгледите за нация, няма да преповтарям това, което той каза, което и напълно споделям.

Това е моето дълбоко убеждение, това, което каза и Евгения Иванова, че ние трябва да търсим едно преосмисляне от

нацията като качествено състояние на етноса, цитирам Доган, към нация като политическа субстанция на гражданското общество. Но тук трябва да си даваме ясна сметка, че става дума за процес. Защото ако действително в Конституцията, както Пламен каза в своето изложение, общо взето, нещата са заложени в посока на гражданска политическа нация, то в мисленето, в общественото съзнание, нещата не стоят така. Все още масово разпространеният възглед в нашата страна е възгледът на етнонацията. Ние българите в голямата си част изживяваме ние, българите, като българска нация. Това не може да бъде основа за разговор, който да води към гражданско разбиране на нацията. А нещо повече - в последните прояви на законодателството ние виждаме поне няколко примера за реализация на възгледа за нацията като етнонация: вземете

Закона за българите в чужбина, вземете Закона за българското гражданство, вземете проектозакона на работната група на Комисията по правата на човека в парламента, където отново се слагат фрази и текстове, които точно инструментализират възгледа за нацията като етнонация. Ние цитирахме и доклада на правителството пред парламента във връзка с националната сигурност. Т.е. с това отношение ние все още нямаме равноправно отношение на Иван към Хасан, защото когато Иван е съсед на Хасан, той казва "Хасан е добър човек", но когато попитат Иван трябва ли Хасан да учи турски, трябва ли Хасан да има своите политически права, като представител на едно малцинство, Иван отговаря - "Не!". В огромната си част, в поне 50%.

Т.е. ние в това отношение действително имаме твърде много нещо да направим и тук аз споделям възгледа, че ние трябва да обмислим по-внимателно начина, по който се преподава нашата история в нашите учебници и съм съгласен, че това разделя. Целта, разбира се, е по-далечна и тук, ако говорим за цел, аз отново ще цитирам Евгения Иванова, че трябва да доведем нещата дотам, поне за себе си, поне около себе си, поне заради децата си Хасан и Иван, децата Хасан и

Иван да не се интересуват толкоз от тази история. Защото в последна сметка, ако си помислите и за българите, ами за мен

една от най-страшните прояви в българската история е това, че Крум е пил от черепа на Никифор. Значи аз си представям примерно, че ще пия от черепа на някой. Това просто за мен е някакъв кошмар. Това може да се каже за много. С представителите на много народи може да се свържат подобни примери. Тук Ахмед Хюсеин, който излезе, постави въпроса за цената на, Ахмед Реджеб постави въпроса за цената на българския етнически модел. В няколко свои статии аз това съм го написал. Сега цената е за сметка на малцинствата. Защото, и това сме се опитали да заложим в доклада, защото все още отношението мнозинство / малцинства минават по линията ние даваме, те получават. Защото има патерналистично отношение и защото сдържаността и спокойствието на малцинствата в България са една от основните причини за гарантиране на политическия и гражданския мир в страната.

Това е безспорно така. Но това е именно подтикът, мотивът ние да имаме политическата воля да променим нещата в този смисъл на пълна равнопоставеност. Това е основната задача пред материала, който ние сме си поставили, и с ваша помощ да доразвием нещата и по-нататък да се върви по този път. Дискриминация е думата, която характеризира отношението мнозинство / малцинства в различните аспекти на човешкия живот и аз не бих искал да се конкретизирам.

Защото могат да се дадат твърде много примери в най-различни области. По отношение на изучаването на езика и по отношение на обучението на езика и по отношение на икономическото положение.

Затова, за да се преодолее тази дискриминационна политика на досегашните правителства, именно затова ние предлагаме да се изградят съответни механизми, по които да се провежда една правителствена политика. Затова точно от раздела за институционализирането на тези отношения за нас е изключително важен този материал.

Разбира се, сме формулирали няколко основни направления, по-точно три. Става дума за това, че трябва да се доведе до край процесът за възстановяване на правата. Да, така

е. 11 години след 1989 г. правата на българските малцинства не са възстановени в пълния им обем, не съответстват на съвременните международни стандарти. И това ясно трябва да се каже като политическа позиция според мен. На второ място, и това е, разбира се, извадено от Рамковата конвенция, на второ място е съхранение на идентичността.

Различието като основна ценност трябва да си го повтаряме и това ще бъде различието като основна ценност когато се постави ние вече сме дали формулата за интеграция. Защото аз се чувствам спокоен и свободен, когато знам, че мога да бъда такъв, какъвто съм. И това веднага хвърля мостове към всички останали.

Т.е. различието като основа на интеграцията е също така част от либералната философия, която ние изповядваме. Разбира се, всичко това ще остане празен звук, ако мисля че Кольо Босия беше този, който заговори за конкретните програми, и то кадрово и финансово осигурени.

Всичко това ще остане празен звук, ако правителството не разработи, бъдещото правителство, за което става дума да се участва, но аз ще добавя и това, разбира се, но ако правителството не разработи свои конкретни програми в тази област национално отговорни конкретни програми и те трябва да бъдат с участието на малцинствата.

Основен акцент в нашия материал също е участието в управлението.

Всичко губи своя смисъл, ако няма равнопоставено участие в управлението. Не може ръководството, институциите за малцинствата да се ръководят от хора, които не са от малцинствата.

Това вече трябва да отиде в миналото. Досега беше така, но трябва да се променят нещата. Тук не говорим само за този тесен аспект на междуетническите отношения и защита на малцинствата.

Ние говорим за всички аспекти на нашата дейност: политическа, икономическа и социална. Но Кольо сигурно иска да ме поправи, но всичкото това нещо няма да има характер на

гражданско общество, ако правителството у нас, органите на властта, без органите на местно самоуправление, не участват в активно сътрудничество при решаването на тези проблеми с неправителствените организации или с гражданските структури. И тук си спомням думите на Тренчев, който започна с една идея за граждански парламент.

Смятам, че действително политиците в страната трябва от време на време да отиват в такъв един граждански парламент и там да чуят нещата от живота такива, каквито те са.

За мнения, отзиви и бележки по книжката моля да се обръщате към:

Институт за либерални изследвания
(за г-н Самуел Леви)
София, 1000
бул. Дондуков № 8
телефон и факс 980 34 85

На същия адрес можете да получите и информация за начина на разпространение и възможности за снабдяване с книги от библиотеката.